

F. A. VON HAYEK'Ų VERSLO CIKLO TEORIJA: JOS GIMIMO APLINKYBĖS, ESMĖ IR AKTUALUMAS ŠIANDIENAI

REMIGIJUS ČIEGIS¹, ŽILVINAS DRABAVIČIUS²

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiamas F. A. von Hayek'Ų verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybių, esmės ir jos realaus aktualumo šiandienai teorinis tyrimas, grindžiamas nuostata, kad siekiant suprasti šiuolaikinę visuomenę reikia rimtai priimti dėsmin idėjų ir visuomenių istoriją. Atliekant tyrimą siekiama atskleisti F. A. von Hayek'Ų verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybes, esminius jos momentus ir parodyti šios teorijos poveikį tuometiniams ir šiandienams politiniams-ekonominiams monetarinės srities procesams. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad šia teorija F. A. von Hayek'as metė iššūkį tuometinei vyriausybių ir centrinių bankų makropolitikai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *austrių ekonomikos mokykla, ekonominės minties istorija, laisvoji rinka, verslo ciklas.*

JEL KLASIFIKACIJA: B10, B13, B25, B53

DOI: <https://doi.org/10.15181/rfds.v4i3.2544>

Įvadas

Temos aktualumas ir mokslinė problematika. Tiriant ekonominių teorijų istoriją, kurios funkcija – dvejopa: paaiškinti praeitį ir padėti mums suprasti dabartį, gali būti keliami įvairūs klausimai. Šio straipsnio pagrindinį tikslą atskleidžia antraštė: supažindinti skaitytoją su vieno žymiausių atstovų F. A. von Hayek'Ų verslo ciklo teorija. Pažymėtina, kad ankstyvieji jo darbai skirti grynajai ekonomikos teorijai (kainoms, kapitalui, pinigams, verslo ciklui, jis išvelgė jų tarpusavio ryšį), kur jis turėjo tvirtą originalaus mąstytojo, įnešusio svarbų indėlį į ekonomikos teoriją, reputaciją (Hicks, 1967; Machlup, 1977; Boettke ir kt., 2000; Quarles, 2019). 1928 m. gruodį Pasaulio ekonomikos archyve (vok. *Weltwirtschaftliches Archiv*) paskelbtas jo straipsnis „Kainų pusiausvyra laike bei pinigų vertės pokyčiai“ (žr. von Hayek, 1928), kuris neabejotinai yra vienas svarbiausių F. A. von Hayek'Ų kada nors parašytų teorinių darbų, turėjusių įtakos ir 1931 m. rugšėį išleistos pirmosios knygos anglų kalba „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) turiniui – tai plonas keturių paskubomis paruoštų paskaitų, prieš metus skaitytų Londono ekonomikos mokykloje, rinkinys, kuris 1935 m. leidime pataisytas ir papildytas. Ši jo knyga bene svarbiausia ir žinomiausia, joje pateikta originali F. A. von Hayek'Ų verslo ciklų teorija, kuri vėliau bus žinoma kaip austriškoji verslo ciklo teorija, čia jis pabandė vienu šūviu nušauti du zuikius: integruoti tiek pinigų, tiek verslo ciklų fenomenus su L. Walras'Ų bendrosios pusiausvyros teorija, nes kategoriškai laikėsi nuostatos, kad bet kurio verslo ciklo pradžios taškas yra bendroji pusiausvyra – taškas, kuriame darbo jėga yra visiškai įdarbinta, visi kiti ištekliai visiškai

¹ Remigijus Čiegis – profesorius, habilituotas mokslo daktaras, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Moksliniai interesai: darnus ekonomikos vystymasis, darnumo vertinimas, aplinkos ekonomika, regionų plėtra, ekonominių teorijų istorija

El. paštas: remigijus.ciegis@knf.vu.lt
Tel. +370 681 458 32

² Žilvinas Drabavičius – magistras, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Moksliniai interesai: verslo administravimas, viešas administravimas, viešojo teisė
El. paštas: zilvinasdrabavicius@gmail.com
Tel. +370 646 311 97

panaudoti. Apie šį variantą, kuris didele dalimi liko nesuprastas britiškajai auditorijai, dar 1931 m. leidime J. R. Hicks'as yra taip pastebėjęs: „Nors „Kainos ir gamyba“ parašyta angliškai, tai ne anglų ekonomikos teorija“ (Hicks, 1967).

Problema: F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybės, esmė ir jos realus aktualumas šiandienai.

Tyrimo tikslas: atskleisti F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybes, išryškinti jos esmę ir parodyti jos realų aktualumą šiandienai.

Tyrimo objektas – F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorija.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriškai atskleisti F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybes ir jos esmę.
2. Parodyti F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos poveikį to meto ir šiandienams makroekonomikos politiniams-ekonominiams procesams.

Tyrimo metodai: loginė abstrakcija, apimanti ir tarpusavyje derinanti ekonominių ir istorinių teorinių teiginių apibendrinimą, teorinę austrų ekonomikos mokyklos idėjų ir jų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo sisteminę analizę bei sintezę, pagrįstą įvairių šalių mokslininkų darbų išvadomis ir samprotavimais, bendrąją ir loginę analizę bei palyginimą.

1. F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos gimimo aplinkybės, jos esmės atskleidimas

Knyga „Kainos ir gamyba“ trisdešimt dvejų metų F. A. von Hayek'ui pelnė pasaulinį pripažinimą (Salerno, 2008). Neatsitiktinai J. A. Schumpeter'is tvirtino, kad ši knyga sulaukė didžiulės sėkmės, kurios niekada neatsvėrė jokia kita griežtai teorinė knyga (Schumpeter, 1954). (Apie F. A. von Hayek'o verslo ciklo teoriją plačiau žr. O'Driscoll, 1977; Garrison, 1986; Steele, 1992. Dauguma šių darbų akcentuoja F. A. von Hayek'o modelį, pateiktą jo knygoje „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]).)

Šiek tiek nukrypdami nuo knygoje „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) pateikto F. A. von Hayek'o prekybos ciklo tiesioginio aptarimo, iš anksto glaustai aptarkime dvi teorines sampratas, kurios bus svarbios tolesnei analizei. Pirmiausia paminėsime *Ricardo efektą*, kuris pasireiškė darbo keitimu mašinomis, reaguojant į palūkanų normos kitimą, kai mašinoms atstovavo ilgojo laikotarpio gamybos veiksnys, darbui – trumpojo laikotarpio gamybos veiksnys, tuo tarpu F. A. von Hayek'o prekybos ciklo kontekste šis pokytis vyko tarp aukštesnės ir žemesnės eilių kapitalinių gėrybių. F. A. von Hayek'o (austriškojoje) terminologijoje *Ricardo efektas* reiškia, kad realaus darbo užmokesčio kilimas lems *labiau aplinkinių gamybos metodų priėmimą, gamybos periodo ilginimą*. O realaus darbo užmokesčio mažėjimas – *mažiau aplinkinių gamybos metodų priėmimą, gamybos periodo trumpėjimą* (Haberler, 1986). Savąją *Ricardo efekto* interpretaciją savo verslo ciklo teorijos kontekste F. A. von Hayek'as išplėtojo XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, pradedant svarbiu straipsniu „Pelnai, palūkanos ir investicijos“ (Von Hayek, 1975 [1939]) ir penktojo dešimtmečio pradžioje publikuotu straipsniu „Ricardo efektas“ (Von Hayek, 1942).

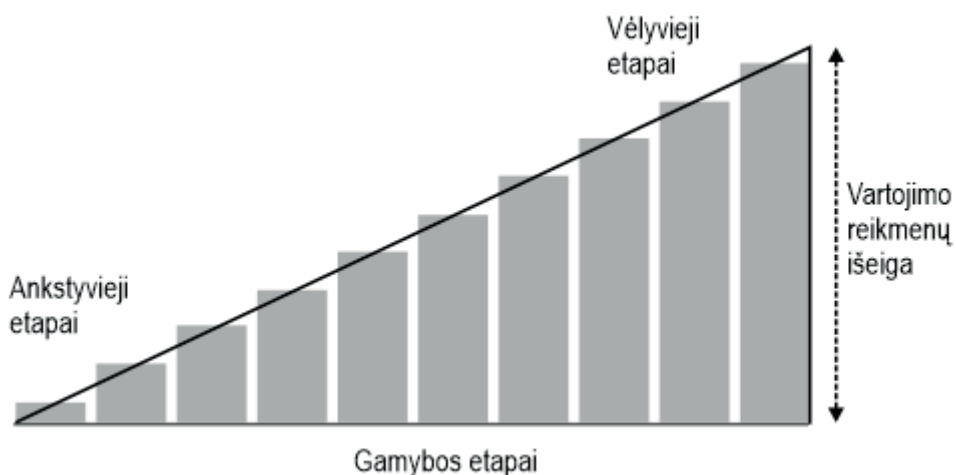
Nors *Ricardo efektą* galima analizuoti tiek makroekonominiu, tiek mikroekonominiu lygmenimis (F. A. von Hayek'o formuluotė: teorema, kuri vadinama *Ricardo efektu*, tvirtina, kad visiško užimtumo sąlygomis paklausos vartojimo gėrybėms augimas lems investicijų mažėjimą ir *vice versa* [žr. Von Hayek, 2012]), austrų ekonomikos mokyklos metodologinė prieiga skatino F. A. von Hayek'ą akcentuoti poveikį individualioms įmonėms. Jis pabrėžė pasiūlos apribojimus, kurie iškyla prisitaikant dinamiškos trajektorijos procese.

Paminėsime ir J. S. Mill'io ketvirtąją fundamentaliąją prielaidą ar teoremą, kylančią iš tylaus *Say'aus dėsnio* (arba „rinkų dėsnio“, kaip jį vadino pats J. B. Say'us) pripažinimo, kur teigiama, kad vartojimo prekių paklausa nėra darbo paklausa (plačiau žr. Čiegis, 2014a; 2022). Tai numano, kad dabartinio vartojimo lygio mažėjimas nebūtinai reiškia paklausos darbui (ir kitiems gamybos veiksniams) mažėjimą. F. A. von Hayek'as (kaip ir kiti austrų teoretikai) paisė J. S. Mill'io ketvirtosios fundamentaliosios prielaidos ar teoremos nuostatų, pripažindamas, kad duotuoju periodu išlaidos vartojimui ir investicijoms gali, o visiško užimtumo atveju privalo judėti priešingomis kryptimis, kas faktiškai yra išteklių perkėlimas tarp vartojimo ir investavimo

veiklos ir tarp gamybos procesų skirtingų etapų reaguojant į besikeičiančias tarplaikines vartojimo pirmenybes, taip leidžiant ūkiui pasiekti tarplaikinę koordinaciją ir analogiškai – išteklių perkėlimą, reaguojant į monetarines manipuliacijas, tai lemia tarplaikinės koordinacijos nebuvimą (žr. Garrison, 1986).

Kaip pažymi J. Huerta de Soto (2008; 2013), šiame trumpame ir svarbiame veikle F. A. von Hayek'as, pasitelkęs E. von Böhm-Bawerk'o pasiūlytą *gamybos vidutinio periodo* sampratą, K. Wicksell'io idėjas apie natūralias ir pinigines palūkanų normas bei L. von Mises'o (1981 [1912]) priverstinio taupymo teoriją (tapo F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos pagrindu) ir jo pasiūlytą „pramoninių svyravimų“ aiškinimą bei remdamasis minėtomis D. Ricard'o ir J. S. Mill'io įžvalgomis, griežtai analitiškai paaiškino, kaip kredito plėtra, neparemta savanorišku ankstesniu taupymu, pažemina rinkos palūkanų normą (skolinimosi sąnaudas) žemiau natūralios normos (kapitalo gražos), lemia investicijų augimą į labiau kapitalui intensyvius gamybos procesus, palyginti su investavimu į mažiau kapitalui intensyvius gamybos procesus bei ankstyvus gamybos etapus (kurių paklausa investicijoms palūkanų normos atžvilgiu elastingesnė), iškraipo tarplaikinę gamybos struktūrą, siūsdama signalą apie gamybos proceso ilginimo pelningumą, ir skatina verslininkus investuoti į kapitalines gėrybes, skirtas aplinkinėms *ilgesnio gamybos proceso* technologijoms, tokioms kaip *aukštųjų technologijų* šakos, kurios iš esmės yra efektyvesnės ir produktyvesnės, o ne į pagrindines vartojimo gėrybes, tokias kaip maistas, taip dirbtinai ją padaro per daug imlią kapitalui, dėl to padarytos klaidos (perteklinis „klaidingas“ investavimas) vėliau lemia recesiją, likviduojant ir atsisakant klaidingai investuoto kapitalo, kai jį papildžiusi darbo jėga tampa bedarbiais. Be to, kuo ilgiau šis deformuojantis investicijų paskirstymas, įmonėms investuojant į papildomus gamybos etapus, kur ji konstruoja ir naudoja mašinas bei kitas kapitalines gėrybes tikintis produktyvumo augimo, tęsiasi, tuo skausmingesnio ir labiau griaunančio persitvarkymo proceso, kai rinkos prisitaiko (santykinės kainos ir darbo užmokesčiai) iš naujo įtraukdamos nenaudojamą kapitalą ir darbo jėgą į gamybos struktūrą, prireiks.

F. A. von Hayek'as, išsikėlęs sau uždavinį siekti gamybos mechanizmo suprantamumo, kad parodytų kapitalinių gėrybių vertės bei jų vietos gamybos laiko sekoje tarpusavio ryšį, t. y. gamybos struktūrą *laiko* atžvilgiu, knygoje „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) vietoj to, kad imtųsi sudėtingų aukšto matematinio lygio lentelių, pašalinęs visus kintamuosius, kurie yra nesvarbūs ir tik painiotų teorinę analizę, pateikė naują euristinę analitinę verslo ciklo teorijos priemonę – žymiuosius *von Hayek'o trikampus* (žr. 1 pav.), „pagaunančius“ gamybos proceso esminį linijįskumą, neneigiant, kad čia svarbūs nelineišku mai, bei gamybos proceso aplinkinių metodų idėją, nors ir paliekant daugelį kapitalo teorijos sudėtingumų nuošalyje, bet išsaugant esminį analizės *laiko* elementą (Garrison, 2005; Cachanosky, Lewin, 2014; 2018).

1 pav. Tarplaikinė gamybos struktūra

Pats F. A. von Hayek'as rašė:

Pavaizduosime vienas po kito sekančius pirmųjų gamybos priemonių (turiu omenyje žemę ir darbą, kalbu apie *pirmąsias gamybos priemones*) taikymus, tik būtina vartojimo gėrybių išėiga didėjanti kiekvienu laiko momentu, naudojant trikampį. Trikampio plotas po įžambine rodo visumą vienas po kito sekančių etapų, per kuriuos praeina keletas pirmųjų gamybos priemonių vienetų, kol jie subręš vartojimui. Be to, rodo tarpinių produktų suminį kiekį bet kuriuo laiko momentu, siekiant užtikrinti vartojimo gėrybių nepertraukiamą išėigą. Todėl šią diagramą galime įsivaizduoti ne tik kaip vaizduojančią vienas kitą keičiančius išėigos gamybos etapus bet kuriuo laiko momentu, bet ir vienu metu visuomenėje vykstančius gamybos procesus. Remiantis J. B. Clark'u, ji pateikia laiko požiūriu suderinto (synchronizuoto) gamybos proceso vaizdą (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]).

Šie skirtingos formos *von Hayek'o trikampiai*, sujungę dvi susijusias sampratas ar sąvokas, vidutinį gamybos periodą ir skirtingus gamybos etapus, suteikia patogų, tačiau labai stilizuotą būdą aprašyti pokyčius (sukeltus palūkanų normos) kapitalo struktūros tarplaikiniame modelyje, prekybos ciklą įvardijant kaip tarplaikinį koordinacijos nebuvimą (žr. Polleit, 2013).

Tad tenka sutikti su britų ekonomistu R. A. Cord'u (2013), kad viena iš F. A. von Hayek'o analizės problemų buvo ta, kad jis pedagoginiais tikslais diagramas taikė kaip priemonę *manomai* supaprastinti savo teorijas, kas kelia nemažus teorinius iššūkius empiriniams tyrimams, kurie būtų paremti *von Hayeko trikampiais* (plačiau žr. Cachanosky, Lewin, 2014; 2018).

Trikampio *vertikali* atrama, skirtingai nuo E. von Böhm-Bawerk'o, kuris akcentavo darbo valandas, vaizduoja galutinės išėigos nominaliąją vertę: doleriais išreikštas išlaidas vartojimo reikmenims (makroekonominį dydį, kuriam dėmesį skyrė tiek J. M. Keynes'as, tiek F. A. von Hayek'as), o *horizontali* atrama – *laiko* dimensiją, kuri apibūdina (aplinkinį) gamybos procesą – gamybos etapus (apibrėžtus kaip specifinis laiko periodas), kaip jie plečiasi laikui bėgant, t. y. pačią laiko dimensiją, skirtingai nuo E. von Böhm-Bawerk'o, matuojant ne grynais fiziniiais laiko vienetais (valandomis, dienomis, savaitėmis, mėnesiais ir t. t.), o išteklių rinkos vertės ir laiko kombinacija, nes čia gali net nebūti pastovaus ir tiesioginio etapų skaičiaus ir gamybos proceso trukmės tarpusavio ryšio (Garrison, 2001).

Trikampio *įžambinės* aukštis vienas po kito sekančiuose laiko punktuose rodo beveik baigtų gaminti gėrybių vertę joms judant laike nuo anksčiausio iki vėliausio gamybos etapo. Kartu trikampio *pasvirusios* linijos (įžambinės) posvyris rodo laiko vieneto vertės padidėjimo, skaičiuojant piniginiam vienetui (mūsų pavyzdyje doleriui), kuris investuotas pradiniame gamybos etape su realizuota grąža galutiniame etape, normą. Taigi trikampio *įžambinės* posvyris paprasčiausiai rodo investavimo į gamybą palūkanų normą, kuri atstovauja alternatyviosioms sąnaudoms arba minimaliai pridėtinei vertei, ji būtina, kad visi etapai būtų pelningi. Arba – alternatyviai, laiko pirmenybės normą, nes kitų rinkos palūkanos normos komponentų – infliacijos ir rizikos premijų – savo darbe pateiktame trikampyje F. A. von Hayek'as XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje neįvertino.

F. A. von Hayek'as numatė vertikaliai integruotą gamybos procesą, kuriame gamybos „pirminės priemonės“ naudojamos visame gamybos procese (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]). Šios pirminės priemonės – tai nepagamintos (ar neatkuriamos) gamybos priemonės, t. y. darbas ir žemė. Kadangi gamyba užima tam tikrą laiką, gamybos veiksniai nukreipti į galutinės gėrybės, kuri turės vertę tik ateityje, t. y. kai bus parduota, gamybą. Vartojimą (taigi ir žemę bei darbo produktyvumą) galima didinti ilginant gamybos etapų grandinę – didinant gamybos etapų skaičių (aplinkinę gamybą).

Kaip pastebi K. Yagi (1983), F. A. von Hayek'o gamybos proceso *vertikalią laiko struktūrą* J. R. Hicks'as (1973), pats plačiai rašęs apie kapitalą (žr. Lewin, 1997), laikė austriškosios kapitalo teorijos bruožu. Taigi šis *von Hayeko trikampis* (žr. 1 pav.) vaizduoja kiekvieno gamybos etapo išlaidas – nuo pradinių gamtos išteklių naudojimo, toliau – link pagamintų gėrybių gamybos ir galiausiai iki galutinio mažmeninio suvartojimo, kuris, siekiant supaprastinti analizę, įvyksta viename laiko taške gamybos proceso pabaigoje kartu su kiekvieno etapo pridėtąja verte, didinančia trikampį, kas atsiskleidžia vertikaloje trikampio ašyje (Skousen, 2001; Garrison, 2001; 2005).

Kaip pastebi R. W. Garrison'as, paveiksle (žr. 1 pav.) vaizduojama dešimt gamybos etapų, kurie išdėstyti iš kairės į dešinę, gėrybėms judant šia kryptimi, o pinigams – priešinga (Garrison, 2001). (F. A. von Hayek'o autentiškame į anglų kalbą išverstame pavyzdyje penki etapai išdėstyti nuo viršaus į apačią, jie apėmė kasybą, išvalymą, perdirbimą, paskirstymą ir mažmeninį pardavimą, kaip galutinį gamybos etapą iki pasiekiant vartotoją [žr. Huerta de Soto, 2006].) Būtent R. W. Garrison'as (1978) buvo tas ekonomistas, kuris brėžinį pasuko 90 laipsnių kampu prieš laikrodžio rodyklę, kad grafikas labiau atitiktų įprastą grafinį vaizdavimą, leidžiant šalia trikampio grafiko pavaizduoti kitas svarbias diagramas, ypač socialinio vartojimo ir investavimo gamybos galimybių liniją. Pedagoginiais tikslais apibrėžtu (ribotu) etapų skaičiumi šiuo atveju visiškai neketinama išreikšti skaičiais jokių faktinių, empiriškai nustatytų detalių apie ekonomikos gamybos procesą, tik suteikti bendrą supratimą, kad daugeliu atvejų vieno etapo (tarpinė) išėiga panaudota kaip sąnaudos paskesniame etape. Iš tiesų *von Hayek'o trikampis* vaizduoja gamybos procesą, kuris suskirstytas etapais ir kiekvieno etapo išėiga parduodama kaip įvestis į kitą etapą. Vykstant gamybai, tarpinės gėrybės juda iš ankstyvojo (aukštesnės eilės), ar pirmojo, gamybos etapo į vėlesnius (žemesnės eilės) etapus. Kaip pastebi R. W. Garrison'as (2005), vertikali integracija ir, be abejo, visiškai vertikali integracija – nėra norma. F. A. von Hayek'o „etapų“ negalima tiksliai perkelti į „įmones“ ar „šakas“. Be to, čia akivaizdūs nukrypimai nuo griežtos vienos krypties laikinės sekos: galimi atvejai, kai skirtingi gamybos etapai vienas kitam parduoda savo įvestis, tada nebeaiški tvarka – fenomenas, žinomas kaip „apsivijimas“. Galiausiai įmanomas gamybos etapų augimas ne tik vertikaliai (didinti pridėtinę vertę), bet ir horizontaliai (augti doleriais – laike), šis efektas gali gerokai keisti galimą empirinių rezultatų interpretaciją bei lemti klaidingus rezultatus (plačiau žr. Luther, Cohen, 2014; 2016). Vis tik, kaip gražiai apibendrino R. W. Garrison'as (2005), taip yra su visais paprastais modeliais, šis austriškasis kapitalo struktūros modelis žymus ne savo daugelio praleidimų ydomis, bet, žinoma, esminėmis tiesomis, kurias suvokė jo konstrukcija.

Remiantis F. A. von Hayek'u, trikampio struktūra keičiasi kintant palūkanų normai. Tiesa, keistai: esant žemoms palūkanų normoms, F. A. von Hayek'o trikampis tiek plėtės, tiek ir ilgės, kaip parodyta 1 paveiksle. Tad toliau esminis dalykas yra palyginti jo konfigūracijos pokyčius, atsižvelgiant į tai, jie buvo sukelti taupymo ar monetarinės politikos (austrių ekonomistai skiria taupymo ir kreditų plėtros nulemtą ekonominį augimą).

2. F. A. von Hayek'o verslo ciklo teorijos poveikio tuometiniams ir šiandieniniams politiniams-ekonominiams makroekonomikos procesams atskleidimas

Pažymėtina, kad *von Hayeko trikampių* iliustravimą austrių verslo ciklo teorija vėliau taikė daugelis ekonomistų, pvz.: Rothbard, 1993 [1962]; O'Driscoll, 1977; Garrison, 1978 (šiam darbe pirmą kartą iš austrių ekonomikos teorijos pozicijų pabandyta sumodeliuoti kapitalo formavimosi procesą ir rinkos procesų iškraipymus dėl esamos monetarinės politikos, tam pavaizduoti kaip priemonę naudojant eilę tarpusavyje susijusių diagramų, taip pat ir *von Hayeko trikampius*, šias trijų dimensijų diagramas priešpriešinant standartiniams keinsistiniams ir austriškajam konstruktams); 2004 (šiam darbe, „mąstydamas griežtai *von Hayeko trikampių* terminais“, jis padarė išvadą, kad neatidėliojamas perteklinis vartojimas, perteklinis investavimas ir klaidingas investavimas yra būtini austrių verslo ciklo teorijos loginiam nuoseklumui ir neprieštarinėjimui); 2005; Barnett, Block, 2006 (jie savo didelės apimties straipsnyje pastebėjo, kad vienas iš akivaizdžių gamybos struktūros trikampio pranašumų – austrių verslo ciklo teorijos prieinamumo vyraujančios krypties makroekonomistams siekis, nes faktiškai nebus perdėjimas sakyti, kad, be tokių reikmenų, ekonomistams neoklasikams, kuriems geometrija ir matematinės išraiškos yra tikras „motinos pienas“, ši būtų faktiškai visiškai nepritaikyta); Mulligan, 2002 (*von Hayeko trikampis*, kuris, kaip matėme, yra bendras išteklių tarplaidinio paskirstymo modelis, interpretuotas kaip modelis, parodantis, kaip palūkanų normos lemia investicijų paskirstymą lyginant su vartojimo išlaidomis ir kaip gamybos struktūra veikia kapitalo atsargas, ir panaudotas tiriant JAV gamybos struktūrą); Evans, Baxendale, 2008 (straipsnyje *von Hayeko trikampis* naudotas siekiant parodyti, kad austrių verslo ciklo teorija ir toliau pritaikoma šiandienai ekonomikai).

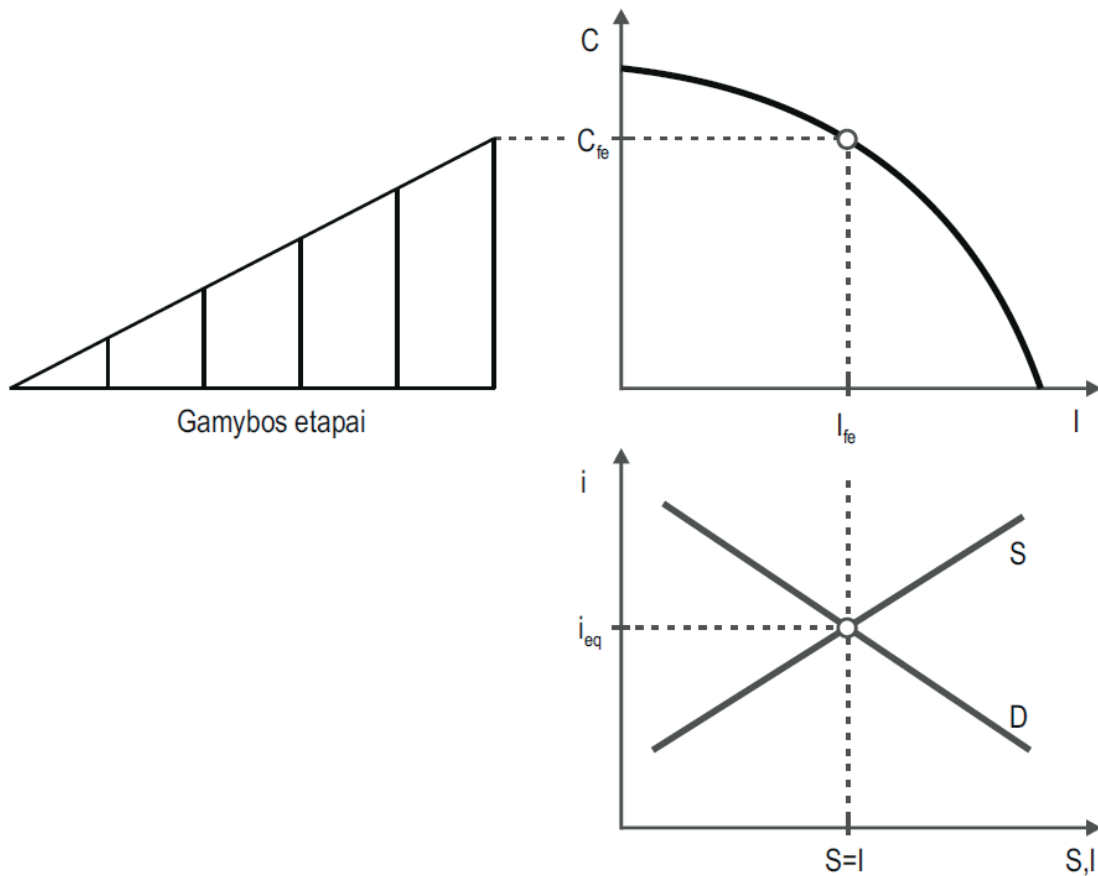
Amerikiečių ekonomistas C. E. Wainhouse'as (1984) net panaudojo „Granger'io priežastingumo testus“, siekdamas išsiaiškinti F. A. von Hayek'o ekonominių svyravimų teorijos empirinį reikšmingumą, ir atskleidė, kad palūkanų normų, kredito apimčių bei vartojimo ir gamybos gėrybių santykinių kainų pokyčiai,

vykę XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose, atitinka F. A. von Hayek'o teoriją. Nepanašu, kad suabejojusieji F. A. von Hayek'o teorijos pritaikomumu Didžiosios depresijos epizodui ir kaltinusieji ją negebėjimu numatyti jos nepaprasto gylio bei trukmės, būtų pakeitę savo požiūrį šių „Granger'io priežastinumo testų“ pagrindu. Vis dėlto F. A. von Hayek'o teorija liko kalta dėl to, kad faktiškai nepaaiškino daugiau, nei iš tikrųjų paaiškino. Galiausiai liko neatsižvelgta į tai, kad F. A. von Hayek'o teorija suformuluota per paskaitas Londone 1930–1931 m., t. y. gerokai anksčiau nei tapo žinoma, kokia gili (dvidešimt penkių procentų nedarbas) ir kiek ilgai (1929–1939 m.) trunkanti bus depresija (Garrison, 1986). (Austrių verslo ciklo teorijos požiūriu, geriausiai Didžioji depresija įvertinta M. N. Rothbard'o (1963) knygoje.)

Pats R. W. Garrison'as savo knyga „Laikas ir pinigai: kapitalo struktūros makroekonomikos teorija“ (Garrison, 2001), kur pasisakė už perėjimą nuo keinsizmo ir monetarizmo darbu pagrįstos makroekonomikos teorijos prie austrams būdingos kapitalu pagrįstos makroekonomikos teorijos, įnešė ypač svarbų indėlį (jei ne teoriniu, tai bent jau pedagoginiu požiūriu, apie ką knygoje kalbėjo ir pats R. W. Garrison'as, nurodęs, kad jo pasiūlytas grafinis vaizdavimas turėtų būti interpretuojamas kaip labiau pedagoginė priemonė nei empirinių tyrimų vykdymo ir austrių verslo ciklo teorijos teorinių niuansų plėtojimo modelis) į makroekonomikos teorijos austrišką vizualizaciją, pasiūlęs keisti vyraujančią grafinę pagrindinių makroekonominių tarpusavio ryšių vaizdavimą: grėsmingą J. M. Keynes'o kryžių ar IS-LM modelį vaizduoti taip, kad labiau atitiktų austrišką požiūrį, kuris pabrėžia laiko elementą gamybos struktūroje (laikui bėgant, pirmosios gamybos priemonės ir galutinius tikslus susieja verslininkų sprendimai) ir neįvertina pinigų rinkos, kurios egzistavimu austrių ekonomistai netiki.

Knygoje, J. P. Cochran'o (2001) nuomone, R. W. Garrison'as sėkmingai užbaigė F. A. von Hayek'o projektą, nebandydamas jo padaryti tokio sudėtingo, kaip galėtų siūlyti svarstomos laiko ir pinigų problemos, o sujungdamas paprastesnį modelį – „tarplaikinę gamybos struktūrą“ – su dviem standartiniais principinio lygio modeliais – visumine gamybos galimybių linija ir paskolų fondų visumine rinka, taip plėtodamas visapusi, suprantamą ūkio veikimo laike tyrimo konstrukta. Knygoje pagrindinę vietą užėmė originali kapitalu paremta makroekonominio konstrukto trijų sujungtų kvadrantų diagrama (žr. 2 pav.), panaudota siekiant pavaizduoti: a) kaip veikia ir auga rinkos ūkis, mėginant atsakyti į klausimą, ar ekonominis augimas gali būti išlaikytas; jei taip, tai kaip; jei ne, tai kodėl (klausimas, jaudinęs ekonomistus dar nuo A. Smith'o laikų, ką rodo žymiojo jo veikalo pavadinimas: „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas“ (Smith, 1937 [1776])); b) verslo ciklo priežastis ir prigimtį; c) kaip rinkos jėgos, reaguodamos į tam tikrus parametrinius pokyčius, nustato naują natūralią palūkanų normą; d) aptarti ir kritikuoti keinsistinę bei monetaristinę paradigmas, parodant, kaip ūkis reaguoja į politiką, kurios tikslas – palaikyti palūkanų normą finansiniame sektoriuje, kuri nesuderinama su natūralia palūkanų norma (Garrison, 2005). (Prisimintinas F. A. von Hayek'o pagrindinis makroekonominės politikos nurodymas apskritai bankams ir ypač centriniams palaikyti rinkos palūkanų normą lygią natūraliai normai, kuri siejama su tarplaikinės pusiausvyros būkle. F. A. von Hayek'as tvirtino, kad tokia palūkanų normų politika lems pinigų „neutralumą“ – neutralumą realiam ūkiui, pašalinama jos iškraipomąjį poveikį tarplaikinės pusiausvyros realiems nulemtiems veiksniams, taip pat ir monetarinės ekspansijos sukeltus kapitalo struktūros iškraipymus.)

R. W. Garrison'as šias tris diagramas taip susiejo: paskolų fondų rinka ir gamybos galimybių linija sujungtos jų bendromis ašimis, kurios matuoja investicijas; gamybos galimybių linija ir gamybos struktūra susietos jų bendromis ašimis, kurios matuoja vartojimą, o *von Hayeko trikampio* pasvirusios linijos (ižambinės) posvyris rodo rinkos kliringo palūkanų normą paskolų fondų visuminėje rinkoje (Garrison, 2001). Tačiau, kaip pastebi J. G. Hülsmann'as (2001), *von Hayek'o trikampio* vertikali ašis matuoja gamybos proceso vartojimo reikmenų produkcijos vertę (Garrison, 2001), kai gamybos galimybių kreivės vertikali ašis išreikšta realia išraiška. R. W. Garrison'as taip ir nepaaiškino šių dviejų skirtingų dimensijų tarpusavio santykio, nes tai būtų reikalavę sudėtingesnio pinigų vaidmens gamybos struktūroje paaiškinimo (galbūt į modelį įtraukiant atskirą pinigų diagramą), negu tai pateikta knygos „Laikas ir pinigai: kapitalo struktūros makroekonomikos teorija“ puslapiuose, tiesiog teigiant, kad pinigai yra iš tikrųjų ant *kiekvienos* diagramos *kiekvienos* ašies (Garrison, 2001). Taigi išties R. W. Garrison'o makroekonomikos teorija – tai makroekonomikos teorija be pinigų (Hülsmann, 2001).

2 pav. Kapitalo struktūros makroekonomikos teorija

Pastebėsime, kad R. W. Garrison'o pateikto austrų verslo ciklo teorijos grafinio aiškinimo vertinimą ir kritiką iš austrų ekonomistų ar jiems pritariančiųjų pusės pateikė daugelis autorių (pvz., žr. Holcombe, 2001, jo straipsnyje, įvardijus du didžiausius knygos indėlius – kapitalu paremtą makroekonomikos teoriją ir tolesnę austrų mokyklos idėjų plėtrą kartu su vyraujančiomis ekonomikos teorijomis, daroma išvada, kad ši knyga, per šešiasdešimt metų tapusi didžiausiu įnašu į austrų makroekonomikos teoriją, gali būti laikoma pirmuoju žingsniu plėtojant XXI amžiaus austrų makroekonomikos teoriją). Tad nieko nuostabaus, kad teorinėje literatūroje pateikti skirtingi šio modelio praplėtimai, kur bandyta įvertinti atvirų ekonomikų su dekretiniais pinigais [angl. *fiat money*] augimą ir riziką. Šiuose darbuose praplėstas R. W. Garrison'o modelio veikimas, pridodant praleistas dalis, kurios leistų modeliui pateikti verslo ciklą eigos paaiškinimą, pavyzdžiui, patyrus didžiausią krizę. Empirinėje literatūroje modelis naudotas, siekiant pavaizduoti, kaip jo numatymai dera su turimais duomenimis. Be R. W. Garrison'o (2001), šiuolaikinis požiūris į austrų verslo ciklo teoriją pateiktas ir kitų autorių.

Išvados

F. A. von Hayek'as savo originalioje verslo ciklų teorijoje pabandė vienu metu atlikti du dalykus: integruoti tiek pinigų, tiek verslo ciklų fenomenus su L. Walras'o bendrosios pusiausvyros teorija, kadangi kategoriškai laikėsi nuostatos, kad bet kurio verslo ciklo pradžios taškas yra bendroji pusiausvyra.

Knygoje „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) F. A. von Hayek'as griežtai analitiškai paaiškino, kaip kredito plėtra, kuri neparemta savanorišku ankstesniu taupymu, pažemina rinkos palūkanų normą žemiau natūralios normos, lemia investicijų augimą į labiau kapitalui imlius gamybos procesus, pa-

lyginti su investavimu į mažiau kapitalui imlius gamybos procesus bei ankstyvus gamybos etapus, iškraipo tarplaikinę gamybos struktūrą, siūsdama signalą apie gamybos proceso ilginimo pelningumą ir skatindama verslininkų investicijas į kapitalines gėrybes, kurios skirtos labiau aplinkinėms *ilgesnio gamybos proceso technologijoms*, kurios iš esmės yra efektyvesnės ir produktyvesnės, o ne į pagrindines vartojimo gėrybes, taip dirbtinai ją padaro per daug imlią kapitalui, dėl to padarytos klaidos vėliau turi atsiskleisti kaip recesija.

F. A. von Hayek'as, siekdamas parodyti kapitalinių gėrybių vertės ir jų vietos gamybos laiko sekoje tarpusavio ryšį, t. y. gamybos struktūrą laiko atžvilgiu, knygoje „Kainos ir gamyba“ (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) pateikė naują analitinę, euristinę verslo ciklo teorijos priemonę – žymiuosius *von Hayeko trikampus*, bei gamybos proceso aplinkinių metodų idėją, nors ir paliko daugelį sudėtingų kapitalo teorijos dalykų nuosalyje, bet išsaugojo esminį analizės *laiko* elementą.

Šie skirtingos formos *von Hayeko trikampiai*, susieję dvi artimas sampratas ar sąvokas, vidutinį gamybos periodą ir skirtingus gamybos etapus, suteikia patogų, tačiau labai stilizuotą būdą aprašyti pokyčius (sukeltus palūkanų normos) kapitalo struktūros tarplaikiniame modelyje, prekybos ciklą įvardijant kaip tarplaikinį koordinacijos nebuvimą.

R. W. Garrison'o knygoje „Laikas ir pinigai: kapitalo struktūros makroekonomikos teorija“ (Garrison, 2001) pagrindinė vieta teko originaliai kapitalu paremto makroekonominio konstrukto trijų sujungtų kvadrantų diagramai.

R. W. Garrison'o austrų verslo ciklo teorijos grafinio aiškinimo vertinimą ir kritiką iš austrų ekonomistų ar jiems pritariančiųjų pusės plačiau pateikė daugelis autorių, praplėtę jo modelio veikimą papildomomis dalimis, kurios praleistos, kad paaiškintų verslo ciklų eigą.

Literatūra

- Barnett, W., Block, W. (2006). On Hayekian Triangles. *Procesos De Mercado: Revista Europea De Economia Politica*, 3 (2), 39–141. <https://ssrn.com/abstract=1880543>
- Boettke, P. J., Farrant, A., Ranson, G., Salgado, G. O. (eds.). (2000). *The Legacy of Friedrich von Haeyk*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN: 978 1 85898 299 1.
- Cachanosky, N., Lewin, P. (2014). Roundaboutness is Not a Mysterious Concept: A Financial Application to Capital Theory. *Review of Political Economy*, 26 (4), 648–665. <https://ssrn.com/abstract=2411022> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2411022>.
- Cachanosky, N., Lewin, P. (2018). The Role of Capital Structure in Austrian Business Cycle Theory. *Journal of Private Enterprise*, 33 (2), 21–32. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:jpe:journl:1477>
- Cochran, J. P. (2001). Capital-Based Macroeconomics: Recent Developments and Extensions of Austrian Business Cycle Theory. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4 (3), 17–25. <https://doi.org/10.1007/BF03185241>.
- Cord, R. A. (2013). *Reinterpreting the Keynesian Revolution*. London and New York: Routledge. ISBN 9781138902657.
- Čiegis, R. (2022). *Austrų ekonomikos mokykla ir jos poveikis ekonominės minties raidai*. I dalis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISBN 9786090706497.
- Čiegis, R. (2014). *Ekonominių teorijų istorija*. I d. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISBN 9786094592841.
- Evans, A. J., Baxendale, T. (2008). Testing Times for Central Banks – is there Room for Austrian Ideas at the Top Table? *Economic Affairs*, 28 (4), 36–41. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0270.2008.00869.x>
- Garrison, R. W. (1978). *Austrian Macroeconomics: A Diagrammatical Exposition*. Studies in Economics No. 5. Menlo Park, California: The Institute for Humane Studies, Inc. ISBN-13: 978-1610160070.
- Garrison, R. W. (1986). Hayekian trade cycle theory: a reappraisal. *Cato Journal*, 6 (2), 437–453.
- Garrison, R. W. (2004). Overconsumption and Forced Saving in the Mises-Hayek Theory of the Business Cycle. *History of Political Economy*, 36 (2), 323–349. <https://www.muse.jhu.edu/article/169088>.
- Garrison, R. W. (2005). The Austrian School: Capital-Based Macroeconomics. In: *Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State*. B. Snowden, A. Vane (eds.). Aldershot: Edward Elgar. ISBN: 978-1845422080.
- Garrison, R. W. (2001). *Time and Money: The Macroeconomics of Capital Structure*. London: Routledge. ISBN 9780415771221.
- Haberler, G. von (1986). Reflections on Hayek's Business Cycle Theory. *Cato Journal*, 6 (2), 421–435. RePEc:cto:journl:v:6:y:1986:i:2:p:421-435.
- Hayek, F. A. von (1928). Das intertemporale gleichgewichtssystem der preise und die bewegungen des geldwertes. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 28, 33–76. <https://www.jstor.org/stable/40413737>.

- Hayek, F. A. von (1967 [1935, 1931]). *Prices and Production*. 2d rev. and enlarged ed. New York: Kelley. ISBN: 978-1933550220.
- Hayek, F. A. von (1975 [1939]). *Profits, Interest and Investment and Other Essays on the Theory of Industrial Fluctuations*. Clifton: Augustus M. Kelley. ISBN: 978-1933550220.
- Hayek, F. A. von (2012). *The Collected Works of F. A. Hayek*, Vol. 8: *Business Cycles Part II*. Ed. H. Klausinger. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN: 978-0226320472.
- Hayek, von F. A. (1942). The Ricardo effect. *Economica*, 9, 127–152. <https://doi.org/10.2307/2549806> or <https://www.jstor.org/stable/2549806>.
- Hicks, J. R. (1973). *Capital and Time: A Neo-Austrian Theory*. Oxford: Clarendon Press. ISBN: 9780198772866.
- Hicks, J. R. (1967). *Critical Essays in Monetary Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Holcombe, R. G. (2001). The Two Contributions of Garrison's Time and Money. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4 (3), 45–50. ISBN 9780198284239.
- Huerta de Soto, J. (2013). *Austrų ekonomikos mokykla. Rinkos tvarka ir verslus kūrybingumas*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. <https://doi.org/10.1007/BF03185242>.
- Huerta de Soto, J. (2006). *Money, Bank Credit, and Economic Cycles*. Auburn AL: Ludwig von Mises Institute. ISBN-13: 978-1933550398.
- Huerta de Soto, J. (2008). *The Austrian School: Market Order and Entrepreneurial Creativity*. Cheltenham, UK: Edward Elgar. ISBN 13: 9781847207692.
- Hülsmann J. G. (2001). Garrisonian Macroeconomics. *Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4 (3), 33–41. <https://doi.org/10.1007/BF03185243>.
- Yagi, K. (1983). *Böhm-Bawerk's First Interest Theory with C. Menger-Böhm-Bawerk Correspondence 1884–85*. Center for Historical Social Science Literature Hitotsubashi University Study Series No. 3.
- Lewin, P. (1997). Capital and time: Variations on a Hicksian theme. *Advances in Austrian Economics (Advances in Austrian Economics, Vol. 4)*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1016>.
- Luther, W. J., Cohen M. (2014). An Empirical Analysis of the Austrian Business Cycle Theory. *Atlantic Economic Journal*, 42 (2), 153–169. <https://doi.org/10.1007/s11293-014-9415-5>.
- Luther, W. J., Cohen M. (2016). On the Empirical Relevance of the Mises-Hayek Theory of the Trade Cycle. *Studies in Austrian Macroeconomics (Advances in Austrian Economics, Vol. 20)*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1007/s11138-013-0225-9>.
- Machlup, F. (ed). (1977). *Essays on Hayek*. London: Routledge and Kegan Paul. ISBN-13: 978-0415607247.
- Mises, L. von (1981 [1912]). *The Theory of Money and Credit*. Indianapolis: Liberty Classics. ISBN: 978-1620871614.
- Mulligan, R. F. (2002). A Hayekian Analysis of the Term Structure of Production. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 5 (2), 17–33. <https://doi.org/10.1007/s12113-002-1010-y>.
- O'Driscoll, G. P. (1977). *Economics as a Coordination Problem. The Contributions of Friedrich Hayek*. Kansas City: Sheed Andrews and McNeill. ISBN: 978-0836206630.
- Polleit, T. (2013). *The Austrian School of Economics – An Introduction*. Frankfurt.
- Rothbard M. N. (1963). *America's Great Depression*. Princeton, NJ: D. Van Nostrand Co. ISBN-13: 978-1607960652.
- Rothbard, M. N. (1993 [1962]). *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles*. 2nd ed. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute. ISBN-13 : 978-0840212238.
- Salerno, J. T. (2008). Hayek on the Business Cycle. *Ludwig von Mises Institute Mises Daily Articles*, 2008.10.08.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*. E. B. Schumpeter (ed.). London: GeorgeAllen & Unwin Ltd. ISBN-13: 978-0195105599.
- Skousen, M. (2001). *The Making of Modern Economics: the Lives and Ideas of the Great Thinkers*. Armonk, New York: M. E. Sharpe, Inc. ISBN-13: 978-0765645449.
- Smith, A. (1937 [1776]). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Edwin Cannan (ed.). New York: Random House. ISBN: 978-0226763743.
- Steele, G. R. (1992). Hayek's Contribution to Business Cycle Theory: A Modern Assessment. *History of Political Economy*, 24 (2), 477–491. <https://doi.org/10.1215/00182702-24-2-477>.
- Quarles, R. K. (2019). Friedrich Hayek and the Price System. *The Road to Serfdom at 75: The Future of Classical Liberalism and the Free Market. Ninth Annual Conference of the William F. Buckley, Jr. Program at Yale*, New Haven, Connecticut, November 1, 2019.
- Wainhouse, C. E. (1984). Empirical evidence for Hayek's theory of economic fluctuations. *Money in Crisis: The Federal Reserve, the Economy, and Monetary Reform*. B. N. Siegel (ed.). Cambridge, MA: Ballinger Publishing Co. ISBN: 978-0884109631.

THE BUSINESS CYCLE THEORY OF F.A. VON HAYEK: THE CIRCUMSTANCES OF ITS CREATION, ITS ESSENCE, AND ITS RELEVANCE TODAY

REMIGIJUS ČIEGIS, ŽILVINAS DRABAVIČIUS
Kaunas Faculty of Vilnius University (Lithuania)

Summary

Relevance of the subject and scientific problem: the main goal of the article is shown in its title, to introduce to the reader the business cycle theory of F.A. von Hayek, one of the most important members of the Austrian school of economics, and to try to answer the question how relevant this theory is today.

For this purpose, the circumstances of the creation of von Hayek's business cycle theory and its relevance today are revealed.

Methods: *logical abstraction*, which includes and combines the generalisation of economic and historical theoretical statements, theoretical systematic analysis, and a synthesis of the ideas of the Austrian school of economics and their impact on the development of economic thought, based on the conclusions and thoughts of the work of scientists from different countries, as well as general and logical analysis and comparison.

Research results: in the book *Prices and Production* (Von Hayek, 1967 [1935, 1931]) von Hayek explained strictly analytically how the business cycle is established. To illustrate this, he presented in the book a new heuristic analytical tool for business cycle theory, his famous 'von Hayek's triangles'.

This different form of von Hayek's triangles combined two related concepts, the average period of production and the different stages of production, and gives a practical but very stylised way to describe changes (generated by interest rates) in the time model of capital structure, naming the business cycle as the absence of coordination in time.

According to von Hayek, the structure of the triangle changes when interest rates change.

In R. W. Garrison's book *Time and Money: The Macroeconomics of Capital Structure* (Garrison, 2001), the central place is taken by a capital-based macroeconomic construct's original diagram of three combined quadrants.

Other economists expanded the operation of Garrison's model, adding new parts, which allows for the model to give a better explanation of the business cycle operation.

KEY WORDS: *Austrian school of economics, history of economic thought, free market, business cycle.*

JEL KLASIFIKACIJA: B10, B13, B25, B53.

Gauta: 2023-07-02

Priimta: 2023-08-15

Pasirašyta spaudai: 2023-09-07